

Окремі питання нотаріального

провадження у справах про прийняття спадщини

М. М. Дякович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття передбачає комплексний науково-теоретичний аналіз проблем спадкування в сучасних соціально-економічних умовах, оцінку діючих правових конструкцій спадкового законодавства, висновки та практичні рекомендації

І. Я. Федорич

аспірант кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

щодо подальшого вдосконалення інституту прийняття спадщини та здійснення права на спадкування.

Ключові слова: спадкування, спадкоємець, спадкодавець, прийняття спадщини.

Стаття передбачує комплексний науково-теоретичний аналіз проблем успадкування в сучасних соціально-економічних умовах, оцінку діючих правових конструкцій успадкування законодавства, висновки та практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення інституту прийняття успадкування та реалізації успадкування прав.

Ключевые слова: успадкування, успадкований, прийняття успадкування.

The article presents comprehensive scientific theoretical analysis of succession problems in modern social-economic conditions, assessment of acting law constructions of succession legislation, conclusions and practical recommendations as to the next improvement of the institute of succession acceptance and realization of the right to the inheritance.

Keywords: succession, successor, testator, succession acceptance.

Основним змістом спадкових правовідносин є право на спадкування, яке належить спадкоємцю. Аналіз статей 1269-1285 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) дозволяє виділити у змісті права на спадкування три основні (первинні) правомочності, які обумовлюють настання конкретних правових наслідків – юридичних фактів, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини окремого спадкоємця у спадковому правовідношенні: прийняти спадщину; не приймати спадщину (ч. 1 ст. 1268 ЦК України) та відмовитись від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК України). Кожна із зазначених правомочностей є правочином та актом індивідуальним, тобто таким, що здійснюється

спадкоємцем особисто або його законним представником, і породжує права та обов'язки виключно для спадкоємця.

Проблемам спадкового права присвячені численні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-правознавців дореволюційного, радянського і сучасного періодів М. М. Агаркова, С. С. Алексєєва, С. М. Братуся, К. О. Граве, В. П. Грибанова, О. В. Дзери, Ю. О. Заїки, І. В. Жилінкової, О. С. Йоффе, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика, Є. О. Рябокони, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Р. О. Халфіної, Я. М. Шевченко, К. Б. Ярошенко та ін.

У ЦК України передбачено два способи прийняття спадщини у залежності від волевиявлення спадкоємця і незалежно від нього, які у юридичній літературі розрізняються, відповідно, як формальний та фактичний. Формальний спосіб передбачає подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини (ч.1 ст.1269 ЦК України) та характеризується наявністю свідомого волевиявлення спадкоємця, має місце юридичний факт – дія, яка відображає відношення особи до спадкового правонаступництва. Фактичний же спосіб прийняття спадщини передбачає наступні презумпції: особа (спадкоємець), яка постійно проживала з спадкодавцем до дня смерті, вважається такою, що спадщину прийняла, якщо протягом терміну, встановленого для прийняття спадщини, вона не подасть заяву про відмову від спадщини (ч. 3 ст. 1268 ЦК України); малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, якщо вони у встановленому законом порядку відмовились від спадщини (ч. 4 ст. 1268 ЦК України).

Прийняття спадщини, як зазначає С. Я. Фурса, це не обов'язок спадкоємця, а його право, яке потребує певних форм його виявлення [1, с. 427]. За за-

гальним правилом, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини. Особа, яка досягла 14 років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника. Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун (ч. 3-4 ст. 1269 ЦК України). Щодо спадкоємця, який постійно до дня смерті проживав разом із спадкодавцем, немає норми, яка б прямо вказувала на можливість подання ним заяви про прийняття спадщини. Так, Міністерство юстиції України у листі № 31-32/238 від 11.10.2010 р., з метою встановлення єдиної нотаріальної практики та усунення помилок при оформленні спадкових прав, надало Узагальнення нотаріальної практики по оформленню спадкових прав приватними нотаріусами. В абзаці 13 зазначеного Узагальнення звертається увага, що нотаріуси допускають помилку, вимагаючи заяву про прийняття спадщини від спадкоємців, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини та вважаються такими, що прийняли спадщину. Звідси положення ч. 3 ст. 1268, ч. 1 ст. 1269 ЦК України та п. п. 4.11 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а саме: «для спадкоємця, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є первинним документом, на підставі якого заводиться спадкова справа», стали підставою для неоднозначного тлумачення вищезазначених положень та помилкового висновку про те, що особи, які до дня смерті постійно проживали разом із спадкодавцем, повинні утримуватись від подання заяви про прийняття

спадщини і лише по закінченню шестимісячного строку подати заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. Проте звертаючись до нотаріуса по закінченню строку для прийняття спадщини, такі особи, перш за все, ставляться перед фактом щодо юридичних наслідків правонаступництва, яке вже відбулося, і єдиний шлях відмовитись від нього – звернутися до суду. Однак лише в цей момент нотаріус заводить спадкову справу і розпочинає провадження по ній: встановлює юридичні факти, витребує необхідні документи, визначає коло спадкоємців та склад спадкового майна, формує запити тощо, що загалом необґрунтовано продовжує тривалість оформлення спадкових прав. Дане дослідження спрямоване на те, щоб через аналіз нотаріальної та судової практики звернути увагу на проблемні питання, які виникають у здійсненні права на спадкування особами, які постійно до дня смерті проживали разом із спадкодавцем, а також запропонувати та обґрунтувати їх вирішення, зокрема, шляхом внесення змін до чинного законодавства.

Так, звернутись до нотаріуса для отримання свідоцтва про право на спадщину може спадкоємець, який прийняв спадщину. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини. Як зазначається у постанові пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. за № 7, отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до ст. 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця. Обов'язок спадкоємця – звернутися до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину (ст. 1297 ЦК України) та зареєструвати свідоцтво про право на спадщину (ст. 1299 ЦК України), не лежить у пло-

щині цивільно-правових відносин спадкування, що обґрунтовується правовою природою цивільно-правового обов'язку. Як зазначав О. С. Йоффе, реальність суб'єктивного права полягає, перш за все, в тому, що йому кореспондує обов'язок інших осіб стосовно управомоченої особи. Суб'єктивне право забезпечує його носію таку поведінку на стороні інших осіб, яка необхідна управомоченій особі і яку у певних обставинах держава вважає обов'язковою. Таку ж функцію виконує й обов'язок, однак з тією відмінністю, що обов'язок покладається на ту особу, чия поведінка повинна бути врегульована. Той, кому належить цивільне право, може вимагати певної поведінки від інших осіб; навпаки, той, на кого покладено обов'язок, повинен виконати вимогу управомоченої особи. З точки зору мети, суб'єктивне право є засобом задоволення інтересів управомоченої особи. Таку ж функцію виконує обов'язок з тією відмінністю, що виконання обов'язку має наслідком задоволення інтересів інших осіб [2, с. 566-567]. Г. С. Лиманський зазначав, що основна методологічна помилка, яка допускається при дослідженні спадкових правовідносин, полягає в акцентуванні уваги виключно на спадковому правонаступництві, проте неможливо визначити сутність спадкового правонаступництва без встановлення сутності форми, у якій воно здійснюється, тобто спадкового правовідношення [3, 23]. У науці цивільного права спадкові правовідносини за критерієм зв'язків між суб'єктами правовідносин характеризуються як абсолютні, які з точки зору їх структурної побудови прості: в управомоченої особи є лише права, які вона на власний розсуд реалізує, у зобов'язаних осіб – обов'язок не перешкоджати їй у цьому: спадкоємець не зобов'язаний вчиняти будь-яких дій, у нього є лише право (йдець-

ся про волевиявлення по відношенню до спадкового правонаступництва); інші особи зобов'язані не перешкоджати у реалізації спадкоємцем його волевиявлення. Спадкове майно належить спадкоємцю, який прийняв спадщину з часу відкриття спадщини. Жоден орган або уповноважені державою суб'єкти (нотаріус, органи державної реєстрації речових прав тощо) не наділені правом вимагати від спадкоємця виконати обов'язок щодо отримання свідоцтва про право на спадщину та зареєструвати набуте речове право. Такі обов'язки лежать поза межами самого спадкового правовідношення як такі, що не пов'язані із здійсненням особою права на спадкування.

Спадкова справа є процесуальною формою здійснення права на спадкування та полягає у сукупності дій нотаріуса та учасників спадкових правовідносин, спрямованих на реалізацію спадкового правонаступництва, шляхом встановлення та оцінки нотаріусом юридично значимих фактів правової ситуації. Незважаючи на передбачений п. 2.1. Глави 10 Порядку перелік документів, які є підставою для заведення спадкової справи, правочинами, що встановлюють, змінюють або припиняють спадкові правовідносини по відношенню до конкретного спадкоємця, є лише заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини. Логічно, що для того, щоб відкликати заяву про прийняття спадщини та заяву про відмову від прийняття спадщини, необхідно подати відповідні заяви. У заяві про прийняття спадщини встановлюється ряд первинних юридичних фактів, які спрямовують процесуальні дії нотаріуса та самого спадкоємця, зокрема, встановлюється можливий

склад спадкового майна, коло спадкоємців, волевиявлення та правильне розуміння правових наслідків прийняття спадщини спадкоємцями і, можливо, навіть доцільність прийняття спадщини. Зважаючи на це, заява про прийняття спадщини та заява про відмову від прийняття спадщини можуть бути відкликані протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, при цьому причини зміни волевиявлення спадкоємця значення не мають, кількість їх також не обмежена (ч. 5 ст. 1269, ч. 6 ст. 1273 ЦК України). Законодавством не передбачена можливість відкликати заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. Очевидно, що така позиція законодавця обумовлена тим, що на відміну від заяви про прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини, така заява не є правочином – вона не породжує нових прав чи обов'язків, не змінює та не припиняє їх, до неї не застосовується правило щодо відмови від правочину, оскільки відмова не має жодного юридичного змісту в даному випадку. Заява про видачу свідоцтва про право на спадщину – це фіксація факту звернення особи за видачею свідоцтва та документ – підстава для видачі самого свідоцтва про право на спадщину.

Розглянемо приклади прийняття спадщини з випадків з нотаріальної практики.

Спадкова справа 1: До нотаріуса в межах встановленого законом строку для прийняття спадщини звертається Іваненко Р. – єдиний спадкоємець (син) після смерті матері. Іваненко Р. проживав окремо. Нотаріус приймає від спадкоємця заяву про прийняття спадщини, заводить спадкову справу, встановлює склад спадкової маси тощо, роз'яснює спадкоємцю його права та порядок звернення за видачею свідоцтва про право на спадщину. Через місяць Іваненко Р. відкликає заяву про прийняття спадщини. Протя-

гом строку, встановленого для прийняття спадщини, Іваненко Р. звертається до нотаріуса і знову подає заяву про прийняття спадщини. По закінченню шестимісячного строку отримує свідоцтво про право на спадщину.

Спадкова справа 2: До нотаріуса в межах строку, встановленого для прийняття спадщини, звернулася Кушнір І. – донька після смерті її батька, яка проживає за кордоном. У заяві про прийняття спадщини вона повідомила про спадкоємця за законом – Кравця Г. – сина померлого, який перебуває у своєї колишньої дружини. Нотаріус надіслав повідомлення сину про відкриття спадщини після смерті його батька та запропонував йому звернутися до нотаріуса для оформлення своїх спадкових прав. Син протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, до нотаріуса не звернувся. Після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, донька звертається за видачею свідоцтва про право на спадщину та подає нотаріусу всі необхідні документи. При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину на квартиру, нотаріус за довідкою житлово-експлуатаційної організації встановлює, що постійно до дня смерті із спадкодавцем проживав її син, а отже, він вважається таким, що спадщину прийняв. Нотаріус надіслав сину повідомлення про необхідність звернутись до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину. Син з'явився до нотаріуса та заявив, що спадщину приймати він наміру не мав, оскільки немає коштів оформляти, а тим більше утримувати майно і бажає відмовитись від отримання свідоцтва про право на спадщину. Нотаріус роз'яснив, що відмовитись від прийняття спадщини він не може, оскільки пропустив встановлений для цього строк. Як наслідок, частка сина залишається відкритою на невизначений термін.

Спадкова справа 3: До нотаріуса в межах встановленого законом строку для прийняття спадщини звертається єдиний спадкоємець за законом Кониця А. (син) після смерті матері, який проживав разом з нею до дня її смерті. Нотаріус відмовив Кониці А. у прийнятті заяви про прийняття спадщини, оскільки він вважається таким, що спадщину прийняв. Заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину нотаріус прийняти не може, оскільки ще не закінчився встановлений законом строк для прийняття спадщини. Нотаріус роз'яснив спадкоємцю про його право відмовитись від прийняття спадщини та те, що він повинен звернутися після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, за видачею свідоцтва про право на спадщину. Син, будучи впевненим у тому, що спадщина вже належить йому, провів у будинку спадкодавця капітальний ремонт, впорядкував прибудинкову територію. Після спливу шестимісячного строку Кониця А. звертається до нотаріуса із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину. Нотаріус заводить спадкову справу та при перевірці наявності заповіту чи спадкового договору з'ясовується, що його мати заповіла будинок із відповідною земельною ділянкою своїй подрузі. Права на обов'язкову частку, відповідно до чинного законодавства, у сина не виникло. Крім цього, у нього немає жодних законних підстав вимагати у спадкоємиці за заповітом компенсацію за проведені ремонтні роботи.

Перша ситуація є прикладом «класичного» формального прийняття спадщини, який не передбачає жодних труднощів у правореалізаційній практиці, оскільки надає особі всю повноту правомочностей, які входять до складу права на спадкування і передбачають його ефективне та оперативне здійснення. Щодо другого випадку, закон, встановивши пре-

зумпцію для таких спадкоємців, які вважаються такими, що спадщину прийняли, якщо ними не заявлено інше, але юридично не виявили бажання її оформляти з тих чи інших причин (незнання своїх прав, небажання оформляти, відсутність коштів) надав їм можливість звертатися до нотаріуса у будь-який час після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину. У третій ситуації нотаріус не мав права зобов'язати особу звернутися до нього після шести місяців з дня смерті спадкодавця, оскільки спадкоємець висловив бажання заявити про прийняття спадщини протягом строку, встановленого законом для прийняття спадщини, та залишити за собою право цю заяву відкликати. Таким чином, надмірний формалізм у розумінні норм ЦК України призвів до ситуації, яка суперечить юридичній логіці: права особи можуть бути порушені, або навіть, як у наведеному прикладі (справа 3), особа може зазнати збитків, через порядок реалізації презумпції, яка покликана забезпечити охорону та ефективно здійснення її права на спадкування.

Покладення в основу презумпції прийняття спадщини юридичного факту «постійного проживання до дня смерті із спадкодавцем», як підтверджує також судова практика, не завжди є безспірним свідченням як волевиявлення особи прийняти спадщину, так і її права на це. Як приклад розглянемо наступну справу.

Охтирський міськрайонний суд Сумської області 26.08.2008 р. розглянув у відкритому попередньому судовому засіданні справу за заявою Особа_1, Особа_2, Особа_3, заінтересовані особи: Особа_4, Охтирська міська державна нотаріальна контора про встановлення факту неприйняття спадщини. Заявники свої вимоги мотивують тим, що після смерті батька залишилося спадкове май-

но у вигляді частки будинку. На момент смерті батька, згідно з записами у будинковій книзі у квартирі були також прописані: Особа_4, Особа_2, Особа_3, Особа_1 і залишаються прописаними на даний час. Але фактично, діти померлого станом на день смерті спадкодавця та у подальшому не проживали за місцем своєї реєстрації, а кожен в різних місцях. Таким чином, дружина померлого Особа_4 єдина із спадкоємців постійно проживала із спадкодавцем на час відкриття спадщини. Після смерті батька та спливу встановленого законом строку, їхня мати звернулася до нотаріальної контори для отримання свідоцтва про право на спадщину, але нотаріус їй повідомила, що крім неї, вважаються такими, що прийняли спадщину, також і трое дітей спадкодавця, які на момент смерті спадкодавця були прописані разом із ним і у встановлений строк не подали заяву про відмову від прийняття спадщини. Суд проаналізував матеріали справи, вислухавши пояснення заявників, заінтересованої особи, дійшов висновку про необхідність задоволення заяви із наступних підстав. Так як строк для подання заяви на прийняття спадщини вже сплив, то вони не мають можливості подати заяву про відмову від прийняття спадщини на користь їхньої матері. Згідно зі статтею 1268 ЦК України, спадкоємець, який постійно проживає разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом встановленого строку він не заявив про відмову від неї. Оскільки заявники на момент відкриття спадщини фактично не проживали разом із спадкодавцем, який є їхнім батьком, то відповідно і не можуть вважатися такими, що прийняли спадщину після нього [4, справа № 2-о-135].

Необхідно розрізнити факт реєстрації місця проживання, за яким, відпо-

відно до Порядку, встановлюється право особи на застосування щодо неї досліджуваної презумпції, та факт постійного проживання, який передбачений нормою ЦК України. Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Особа може мати декілька місць проживання (ст. 29 ЦК України). Н. О. Давидова влучно зазначає, що часто місце проживання ототожнюється з місцем реєстрації, але у даному випадку ми спостерігаємо прикру невідповідність теорії і практики. На практиці відмінність фактичного проживання і зареєстрованого місця проживання полягає в тому, що з реєстрацією пов'язане виникнення окремих прав [4, с. 78]. Факт «постійного проживання до дня смерті із спадкодавцем» передбачає також вказівку щодо тривалості проживання особи із спадкодавцем. Значення терміна «постійне проживання», так як і порядок його встановлення, у контексті спадкових правовідносин законодавчо не визначений. Жоден з наведених у п. 3.22. Порядку доказів постійного проживання не може бути абсолютним свідченням того, що спадкоємець проживав разом із спадкодавцем як постійно, так і безпосередньо перед його смертю. П. В. Крашенніков зазначав, що реєстрацію місця проживання особи необхідно оцінювати наступним чином: якщо особа зареєстрована за певною адресою, то презюмуємо, що вона там проживає, усвідомлюючи при цьому, що можливо, особа постійно проживає зовсім за іншою адресою [6, с. 48].

Аналізуючи положення частини 3 статті 1268 ЦК України, Є. О. Рябоконт піддає критиці встановлення такої презумпції: «прийняття спадщини, зумов-

лене одним лише фактом спільного і постійного проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем, є вельми своєрідним «способом» прийняття спадщини. Незважаючи на те, що такий спадкоємець жодних дій для прийняття спадщини не здійснював або навіть не знав про сам факт її відкриття, він вважатиметься таким, що прийняв її [7, с. 130-131].» Ми поділяємо думку вказаного автора в тому, що правова природа акту прийняття спадщини полягає у здійсненні свідомого волевиявлення особи прийняти спадщину та не узгоджується з концепцією автоматичного набуття спадщини на підставі лише того факту, що спадкоємець постійно до дня смерті проживав із спадкодавцем. Є. О Рябоконт, називаючи фактичне прийняття спадщини своєрідним способом прийняття спадщини, не дарма виділяє слово «спосіб». Спосіб як категорія дієслова виражає відношення дії або стану до дійсності. Звідси випливає, що у випадку формального способу прийняття спадщини відбувається вираження відношення спадкоємця до дійсності – спадкового правовідношення, шляхом вчинення дії – подання заяви про прийняття спадщини, а у випадку фактичного способу прийняття спадщини виражається відношення законодавця до юридичного факту – стану шляхом встановлення презумпції у зв'язку з наданням такому стану певного юридичного значення. Було б помилковим також стверджувати, що положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України прийшло на зміну фактичному способу прийняття спадщини у розумінні ЦК УРСР, оскільки воно повністю відрізняється за своєю правовою природою, змістом дій спадкоємця та способом реалізації. У статті 549 ЦК УРСР 1963 р. зазначалось, що «спадкоємець прийняв спадщину, якщо: він фактично вступив в управлін-

ня або володіння спадковим майном; або, якщо він подав в державну нотаріальну контору за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.» У науково-практичному коментарі ЦК УРСР, зазначається, що право вибору способу прийняття спадщини належить спадкоємцю [8, с. 608]. Із цього випливає, що фактичне прийняття спадщини за ЦК УРСР – альтернативний спосіб прийняття спадщини, який полягає у діях та/або сукупності дій спадкоємця, які свідчать про його волевиявлення прийняти спадщину, яким законодавець у контексті спадкових правовідносин надає певне юридичне значення.

І. А. Покровський підкреслював, що цивільне право з моменту його виникнення і за своєю суттю було правом окремого індивіда, сферою його свободи та самовизначення [9, с. 309]. Наявність презумпції прийняття спадщини є важливою гарантією здійснення прав та законних інтересів визначених законом категорій осіб, проте, як наголошує С. Я. Фурса, передбачена правова концепція не враховує основного принципу цивільного права, що кожний юридично вагомий крок особа має здійснювати свідомо та виявляти свою волю при цьому [1, с. 427]. При визначенні правозастосовчої практики ми повинні виходити саме з мети встановлення тієї чи іншої норми законодавцем. Метою презумпції, передбаченої ч. 3 ст. 1268 ЦК України, на нашу думку, не є встановити спосіб прийняття спадщини, а забезпечити охорону прав та законних інтересів осіб, які постійно до дня смерті проживали разом із спадкодавцем, у випадку, якщо вони не здійснили з тих чи інших причин протягом встановленого законом строку волевиявлення щодо спадкового майна, шляхом подання нотаріусу відповідної заяви. Така позиція обґрунтовується наступним. Особливість охоронних право-

відносин, зазначає Д. Н. Кархалев, полягає у тому, що вони виникають не за згодою сторін, а поза їх волею, тобто за відсутності волевиявлення щодо їх виникнення. Підставою для їх виникнення є юридичні факти (дії, події, стани), вказані у законі. Момент виникнення охоронних правовідносин пов'язується, перш за все, із створенням загрози порушення права. Попереджувальний аспект охорони в цивільному праві полягає в тому, що охорона існує як спосіб передбачення можливого порушення прав та законних інтересів визначених законом суб'єктів у регулятивному правовідношенні. Охорона у даному випадку втілюється у створенні необхідних умов для здійснення цивільних прав, у встановленні прав та обов'язків. Між регулятивними нормами та охоронними є органічний зв'язок, який полягає у тому, що охоронне правовідношення не може виникнути без регулятивного. Проте, незважаючи на те, що виникнення охоронного відношення можливо лише за наявності регулятивного, подальша його реалізація абсолютно не залежить від нього, але може припинитись або реалізовуватись одночасно з ним [10, с.144]. Отже, на нашу думку, фактичний спосіб прийняття спадщини особами, які постійно до дня смерті проживали зі спадкодавцем, за ЦК України не є альтернативним способом прийняття спадщини, а засобом охорони прав та законних інтересів таких осіб. Проблемні питання, які виникають у правозастосовчій практиці, виникають у зв'язку з тим, що норма ч. 3 ст. 1268 ЦК України, яка є за своєю правовою природою охоронною нормою, внаслідок неправильного її трактування, застосовується як регулятивна, тобто така, що передбачає порядок прийняття спадщини.

Отже, результатом нашого дослідження стали такі висновки.

ЦК України встановлений єдиний спосіб прийняття спадщини – подання заяви про прийняття спадщини. Презумпції, встановлені частинами 3, 4 статті 1268 ЦК України, є охоронними нормами, метою яких є визнання права на спадщину конкретних категорій спадкоємців, якщо ними не заявлено інше. Охоронні норми тут органічно поєднуються з нормами регулятивними і тільки в такому розумінні цих норм відбувається ефективно забезпечення здійснення спадкоємцями їхніх прав та законних інтересів. Оскільки визнання на законодавчому рівні за певними особами права на спадщину, якщо ними не буде заявлено інше, не суперечить жодним чином здійсненню такими особами інших правомочностей, які входять до права на спадкування. Визначаючи норму частини 3 статті 1268 ЦК України як охоронну, ми логічно обґрунтовуємо можливість особи, яка постійно до дня смерті проживала разом із спадкодавцем, подати заяву про прийняття спадщини, адже між регулятивними та охоронними нормами в межах тих самих правовідносин колізії неможливі. Таким чином, у нотаріальній практиці ми пропонуємо два види заяв про прийняття спадщини з різним правовим змістом, які можуть подаватися протягом встановленого законом строку для прийняття спадщини, а саме: особою, яка проживала окремо від спадкодавця, із зазначенням: «Спадщину я приймаю за законом (чи заповітом).»; особою, яка до дня смерті постійно проживала із спадкодавцем, із зазначенням: «Спадщину я прийняв за законом (чи заповітом) відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України, оскільки постійно проживав із спадкодавцем на час відкриття спадщини за адресою: місто Львів, вул. Роксоляни, буд. 5, кв. 9, і до цього часу продовжую проживати за вказаною адресою.»

Необхідність вирішення проблемних питань, які виникають на стадії практичного застосування норм ч. 3 ст. 1268, ч. 1 ст. 1269 ЦК України та п.п. 4.1. Глави 10 Порядку, обумовлює доцільність внесення змін до ЦК України. Як зазначає О. Є. Рябоконт, норма про те, що для набуття спадщини спадкоємець повинен її прийняти (а не вважатись таким, що прийняв), була випробувана тривалою практикою її застосування і має бути тією вихідною засадою, навколо якої будуватиметься все законодавство про здійснення права на спадкування [7, с. 134]. Пропонуємо викласти ч. 1 ст. 1269 ЦК України у такій редакції: «1. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини.»

Пропонуємо також викласти положення п. 4.1. Глави 10 Порядку у наступній редакції: «4.1. Для спадкоємця, який по-

стійно проживав разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, а також осіб, визначених ч. 4 ст. 1268 ЦК України, які не подали заяву про прийняття спадщини або заяву про відмову від спадщини протягом встановленого законом строку, а також за відсутності інших заяв, які є підставою для заведення спадкової справи, відповідно до п. 2.1. цієї глави Порядку, заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є первинним документом, на підставі якого заводиться спадкова справа.»

Внесення вищезазначених змін, на нашу думку, допоможе забезпечити однакове розуміння та, відповідно, єдину практику застосування норм права, виключить можливість їх неоднозначного та поширювального тлумачення, що є недопустимим у правозастосовчій практиці.

Список використаної літератури

1. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.- практ. посіб. / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. – 1216 с.
2. *Иоффе О. С.* Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». 3-е изд., испр. – М. : Статут, 2009. – 782 с.
3. *Лиманский Г. С.* Наследственное правоотношение: теоретико-методологические и практические проблемы. Монография. – М. : Юристъ, 2006. – 96 с.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>
5. *Давидова Н. О.* Реєстрація місця проживання як умова здійснення інших прав // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28-29 листопада 2008 року) : у 4-х ч. – Ч. 3. – С. 78.
6. Правовой статус гражданина в частном праве: постатейный комментарий главы 3 ГК РФ / Под ред. П. В. Крашениникова. – М. : Статут, 2009. – С. 48.
7. *Рябоконт Є. О.* Інститут прийняття спадщини в цивільному законодавстві України: проблеми і перспективи // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка : юридичні науки. – №№67-69. – 2005. – С.129-134.
8. Гражданский кодекс Украинской ССР : научн.-практ. коммент. пер. с укр. / И. Г. Агапов, М. И. Бару, И. А. Беленчук и др. – К. : Политиздат Украины, 1981. – 639 с.
9. *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права [Электронный ресурс]. Режим доступа : Пг., 1917. – 359 с.
10. *Кархалев Д. Н.* Охранительное гражданское правоотношение. – М. : Статут, 2009. – 332 с.